

HOOFSTUK 4

TEOLOGIESE EN PASTORALE VERANTWOORDING – AGTERGROND EN VERDERE ONTWIKKELING

4.1 Inleiding

”God se hoofpad van geloof loop elke dag kruis en dwars oor die lewenspad van mense. By elke kruising sal jy ten minste ‘n toegee- of ‘n stopteken aantref. Jou geloof moet jou laat stilhou en help, waar nodig. As jy bereid is om dit te doen, sal jy daartoe bydra dat God se hoofpad behoorlik paaie kruis met ‘n paar stukkende, honger en gevalle mense langs die lewenspad. Weet jy, op die pad van dienslewering sal jy ook die stem van Christus die heel duidelikste hoor, want dit is hier waar Hy Hom veral bevind” (Joubert 2003:22).

In die Suid-Afrikaanse kultuurgemeenskap, en spesifiek in die blanke Afrikaanse gemeenskap, het die dialoog tussen teologie, die kerk en postmodernisme redelik gestagneer in ‘n modernisme en selfs ‘n pre-moderne paradigma as gevolg van Afrika se unieke probleme (Nicol 1994:17).

Van Rensburg (1996:9) sê dat die: “South African society find itself racing across three categories: pre-modern, modern and postmodern”. Die postmoderne paradigmaskuif is vir baie teoloë bedreigend en vreesaanjaend en hulle beleef dit as onaanvaarbaar (Henry 1995:101).

Sommige beleef groot ongemak met die nuwe paradigma en probeer daarom aan die ou bekende paradigmas vashou, om sodoende nuwe “orthodoxy” daar te stel (Polkinghorne 1995:17). Postmoderne teologie moet die uitdagings aanvaar wat gestel word terwyl daar met nuwe oë gekyk word na die openbaring van God in die Bybel. Dit skep ‘n nuwe geleentheid vir teologie en die besinning sowel as ‘n nuwe openheid vir geloof en dit kan soos volg saamgevat word:

“While this new pluralistic, postmodernistic situation is perceived by many as a threat to ‘mainline’ churches ... it is my judgement and my urging that the new situation is in fact a positive opportunity to which church interpreters of the Bible may attend with considerable eagerness” (Van Aarde 1993:19).

Rossouw (1995:27) is reg as hy beweer dat die twee begrippe, naamlik teologie en postmodernisme, oënskynlik niks met mekaar te doen het nie. Teologie het met die verstaan en die uitleg van goddelike openbarings te doen. Postmodernisme op sy beurt, het met die wêreld van vandag te make. ‘n Onderskeid is nie nodig nie aangesien die teologie op die betekenis van goddelike openbarings vir die tyd waarin ons leef, fokus. Dit impliseer dat elke keer wanneer daar groot veranderings in die wêreld plaasvind, dit ook lei tot veranderings in die teologie.

Die postmodernisme plaas ‘n groot vraagteken agter alles. Die logiese feite en logika is deel van ons menswees, maar ons verstaan nie altyd wat dit beteken om prakties as gelowiges te leef nie. Mense is op soek na verhale wat aan hulle leiding kan gee oor hoe om reg te leef (Rossouw 1995:28).

Die mense van vandag wil graag weet wat dit beteken om in die wêreld daarbuite as gelowige op te tree. Die mens wil vandag ontsnap uit die kennis, feite en logikagreep van modernisme. Mense wil deur ‘n emosionele beleving en uitlewing gedra word deur simbole en rituele en stories van hoop. As gelowiges glo ons in een saambindende storie wat alle mense deur die eeue insluit. Dié storie is die Bybelse narratief van ‘n handelende God wat verlore mense red en meer nog: in die inkarnasie van Jesus Christus bewys God sy oneindige liefde vir die mens. Erickson (1998:90-92) haal vir Grenz aan en sê die volgende:

“Because we believe in Jesus Christ the Word became flesh, the story of God’s action in Jesus Christ is the criterion by which all interpretations of reality are to be measured.”

Die boodskap bring vir stukkende en verwarde mense met noodverhale en doodloopstories weer nuwe hoop in hul omstandighede. Vanuit 'n postmoderne teologie kan nuwe begrip en openheid ontwikkel word vir dié persone en die gemarginaliseerdes in die egskeidingsituasie.

'n Mens se identiteit word gevorm deur die vertel van sy lewenstorie: "The community mediates to its members a transcendent story that includes traditions of virtue, common good and ultimate meaning" (Grenz 1999:106). Binne die egskeidingsmediasie is dit só belangrik dat daar opnuut aandag gegee moet word aan die medenavorsers se identiteit. Deur die narratiewe pastorale egskeidingsmediasie, moet daar saam met die medenavorsers gepoog word om op grond van hul lewenstories, nuwe verhale van hoop te vestig.

Die postmodernisme wil ons ook as teoloë bewus maak van mag en kultuur. Giroux (1997:197) stel dit soos volg "...it has pointed to the development of new forms of knowledge that significantly shape traditional analysis relevant to the intersection of culture, power and politics". Degenaar (1992:18) sê dat binêre teenoorgesteldes nie noodwendig as neutrale linguistiese onderskeidings gesien kan word nie:

"They are signs characteristics of relationships of power. Thus in our use of language we need to determine in a reflexive way to what extent we are dominating, manipulating or emancipating others."

Bogenoemde speel dikwels 'n deurslaggewende rol in die egskeidingsmediasie en kan verreikende gevolge inhou vir die hele proses as daar nie deur die medenavorsers, saam daaraan gewerk word nie. Die verskille ten opsigte van kultuur, godsdiens asook verskillende magposisies wat ingeneem word, kan die hele proses verongeluk indien dit nie binne die bepaalde konteks reg hanteer word nie. Indien daar kulturele sowel as godsdienstige verskille ontstaan, moet daar nie ten alle tye gepoog word om konsensus te bereik nie, maar om mekaar te akkommodeer en te respekteer. Van Wyk (1999:94) stel dit soos volg:

“The ‘antagonism of identity’, must be replaced by ‘agonism of difference’. Where antagonism forces one to convert, conquer or silence one another, agonism accepts the otherness in others. Deconstruction does not wish to convert ‘antagonism of identity’ into consensus but challenges our differences to become an agonism, respecting differences, but also to keep tensions and differences alive.”

Volgens Botha (1998:118) gaan dit in die teologie juis om die volgende: “Theology shares with science the contextual, experiential and interpretative dimension of all human knowledge. Faith and theology are narrative ways of looking at the world. However the experimental and interpretative nature of theological knowledge is more complex than the natural sciences.” Van Huyssteen (1995:11) bevestig dit deur die volgende te sê: “Faith and theology differ from the sciences in a crucial aspect: theology involves not just a way of looking at the world, it involves a very personal trust in God”.

Müller (2002:1) sê dat daar opnuut gekyk moet word na al die probleme wat die kerk en die Chirsten omring. In die artikel “Theology of Touch” laat val hy die klem hoofsaaklik op die persone met HIV/AIDS en hul situasies. Bogenoemde teologiese uitgangspunt kan ook van toepassing gemaak word in die egskeidingsmediasie situasie. Hy sê:

“Such a theology should be fundamentally sound, in accordance with the gospel of Jesus Christ, and therefore simple, person-directed, and a theology of action. A theology of touch seems to be a suitable response.....(in terme van geskeides en almal wat direk daardeur geraak word, geld dieselfde beginsel as vir persone wat deur HIV/AIDS geraak is – My vertaling)... the churches need to proclaim and administer the good news of Jesus who touches people in a different way. He preached and showed the gospel of touch. While the Pharisees and Scribes were stuck in a theology of condemnation and of categorizing people, Jesus touched the untouchables.”

Geskeides, en almal wat deur die egskeiding geraak word, asook al die gemarginaliseerdes in die proses, het baie keer dieselfde belewenis as persone met

HIV/AIDS. Hulle beleef isolasie, kategorisering en stigmatisering van die samelewing en ook soms van die kerk. Dit is juis binne dié teologiese raamwerk van die postmodernisme dat die kerk en sy lidmate die liefde van Jesus al meer sal moet leef en bewys, deur spesifiek uit te reik na die sosiale onaanvaarbare en gemarginaliseerde mense. Hierdie persone moet juis aangeraak word in hul omstandighede. Die teologie van aanraking moet nie gesien word as 'n voorgeskrewe model nie, maar eerder as 'n aanduiding en uitnodiging vir elke Christelike gemeenskap “to conceptualise the gospel of touch in their own unique situation” (Müller 2002d:1).

Hy gaan verder deur vyf sirkulêre momente (nie stappe) aan te dui, wat moontlik deel kan vorm van 'n teologie van aanraking:

- **“T- Talk** about (die egskeiding en probleme daaromtrent) and give people the opportunity to talk and tell their stories. Talk openly about (die trauma van egskeiding) the trauma of divorce and help to break the silence. Create an atmosphere where people can talk freely without the fear of condemnation.
- **O- Own** the status (van geskeides) positive. The church should identify with those (wat deur die trauma van egskeiding geraak word). When one member of the body of Christ suffers, the whole body suffers with him or her (1 Cor. 12:26).
- **U- United** with the people (wat deur die egskeiding gaan en daardeur geraak word) as partners and co-workers. The church should not look at them as objects but as partners, persons with dignity who have special needs, but who have also special gifts to be honored and used in the congregation.
- **C- Contextualise**. Each context is different and should be treated in a different manner. Each individual person and family should be seen within the specific and unique context. The church of Jesus does not work with generalizations, but goes after the “one sheep”. The church also tries to understand people against the background of the larger socio-cultural and socio-economic powers and the looks for means to address them.
- **H- Help** in different ways. The church is a caring community that wants people to: understand the meaning of the gospel for their lives and (die traumatiese gebeure van die egskeiding); be empowered to live according to the gospel and take care and be taken care of” (Müller 2002:1).

In die postmoderne samelewing moet daar gereeld aanpassings gemaak word omdat niks waar en seker is nie. Jordaan (2002:49) bevestig dit deur te sê dat verandering en aanpassing gedurig plaasvind en beskryf dit verder soos volg: “die stories – gegewe ‘teologie’ van ontwyfelbare en haas onkontroleerbare sekerheid word aangevul/vervang met ‘teologie’ van verwondering en ontvouende misterie. Dit is opsigself nie nuut nie, maar kom nou sterker op die voorgrond as ‘n antwoord op die honger na ‘n verdiepte spiritualiteit.” Hy bied nege stellings wat spiritualiteit kan bevorder in die sin dat dit jou in verbinding kan bring met daardie “kern” waaruit ‘n mens God en die wêreld kan omhels:

- Die verwondering is gesetel in die vertroue dat God nog altyd in die wêreld betrokke was en is – op maniere wat ons nie verstaan of raaksien nie, maar waar die buitelyne afgeteken word in die Bybelverhaal waar God vir Moses antwoord toe hy wou weet hoe God lyk: “en as my heerlikheid verbygaan sal Ek jou in die skeur van die rots stel en jou met my hand oordek totdat ek verbygegaan het. En as Ek my hand wegneem, sal jy My van agter sien. Maar My aangesig kan nie gesien word nie (Eks.33:22-23). Jesus is ‘n sleutelmoment in die ontvouing toe God omdraai en Sy gesig kom wys het in die gestalte en die leefwyse van die Man van Nasaret.
- Verwondering gaan van die veronderstelling uit dat die geheim van God met agting en ontsag bejeen word.
- Die verwondering veronderstel dat die “ou dinge”, of dit wat as bonatuurlik beleef is, versoenbaar is met die belewenisse van hedendaagse mense. Wanneer die “ou dinge” nuut gesê word, word dit ontleed deur kritiese kennisname van die literatuursoorte en funksies in die Bybelse en ander gegewens, asook deur die vergelyking van die wêreldbeelde van tóé en nóú.
- Hierdie verwondering steun swaar op die metaforiese begrip van geestelike dinge, soos dit byvoorbeeld in die Bybel aangetref word. God word oor die algemeen uitgebeeld as “Vader” maar ook soms as “‘n Rots”, “die Lig”, “‘n Skild”, “‘n Lied” ens.
- Die verwondering laat toe dat mense die betekenis wat Jesus vandag in hul lewens het, met kritiese en nuwe erns bejeen.

- Verwondering bring ook mee dat die belofte dat die koninkryk reeds “binne en tussen ons is” met erns bejeën word, en dat dit juis tot die sentrum van ‘n Christelike spiritualiteit hoort. Dit beteken dat die evangelie ook in ons gewone lewe gesoek en ontdek sal word. Vanuit ons eie lewenstekste en ervarings, die hededaagse lewendinge en gebeurtenisse, kan ons weer teruggaan na die Bybel en daarin ‘n troostende, verhelderende en rigtinggewende weerklank vind.
- Om met eerbied oor die geheim van God te wonder, vra dat ‘n mens ook met eerbied en verwondering omgaan met die mense wie se geloofservarings en-oortuigings anders as joune is. Indien dít gebeur, kan ons meer verdraagsaam, geduldig en akkomoderend optree teenoor dié persone.
- Verwondering kan gesien word as ‘n verskuiwende horison waardeur ‘n mens jou kan oopstel vir nuwe moontlikhede van verdiepte spiritualiteit.
- Jordaan (2002:61) sê: “Kyk ek terug na die voorafgaande agt stellings oor verwondering is daar tog ‘n ervaring van verlies; dat dit op geen manier die werklike verwondering uitdruk nie. Die verwonderingsgeheel van jou of ‘n ander mens, is veel meer en anders as die som van mensgemaakte verwonderingsonderdele; daardie unieke spirituele geskenk wat tot jou mensheid behoort en gestalte kry – soms momenteel – in ‘n manier van leef en omgang met alle dinge”.

‘n Mens mag krities wees teenoor hierdie teologie en spiritualiteit maar dit maak tog postmoderne deure oop om wyer en met ander oë na God, ons wêreld, onself en na ander te kyk. Binne hierdie teologie van verwondering is daar beslis ruimte en plek vir persone binne die egskeidingsituasie asook vir die gemarginaliseerde stemme wat gehoor moet word.

4.1.1 Teologie as mensewerk

Eenvoudig gestel, kan ons sê dat teologie ‘n woord oor God is. Omdat God so groot en almagtig is, kan Hy nooit die objek van ons wetenskaplike studie wees nie. Daarom kan teologie hoogstens die wetenskaplike bestudering van mense se geloof in God, en mense

se geloofsuitsprake oor God wees (Heyns & Pieterse 1998:3). Ons kan as mense, slegs ons ervaringe met God beskryf in verhale, mites, poësie en geskiedenis (Pieterse 1993:25). Deur ons geloofsverhale wil ons tussen die verlede, hede en toekoms 'n verband lê (Gerkin 1986:49). Narratiewe betrokkenheid beteken juis dat ons by mekaar se stories betrokke raak en daardeur ook weer God se storie met ons ontdek. Nou kan ons vanuit God se storie ons eie storie herinterpreteer (Müller 2000:71).

In die egskeidingsmediasie kom die pastorale faset na vore as hoop en om weer perspektief te kry op God se storie, en die invloed daarvan in albei partye asook die pastor se lewe. Deur middel van die betrokkenheid by mekaar en gerigtheid op God, raak nuwe perspektiewe weer duidelik en rigtinggewend vir 'n nuwe toekomsverhaal as geskeides.

4.1.2 Objek van die teologie

Ons kan teologie tweeledig verstaan as “individue se alledaagse geloofsbelewensisse van God” en as “akademiese dissipline” (Groome 1987:58). Dit gaan in die teologie om die geloofsperspektief waarin ons oor God, die mens en die wêreld praat. Sou ons dus so ver gaan om God tot objek van die teologie te verhef, bestaan die gevaar om die kosmos en wat daarin plaasvind aan die natuur - en sosiale wetenskappe prys te gee. Dit wat die ander wetenskappe bestudeer, behoort ook tot die objek van die teologie, want die teologie werk met die werklikheid coram Deo (Kotzé 1992:16,17).

Botha (1998:118) wys daarop dat teologie die kontekstuele, vertolkende en ervaringsdimensie van alle menslike kennis met die wetenskapswêreld deel. Geloof en teologie is narratiewe maniere om na die wêreld te kyk. Tog verskil geloof en teologie op 'n beslissende aspek van die ander wetenskappe, want teologie is meer as net 'n manier om na die wêreld te kyk. Teologie behels ook 'n persoonlike vertrouwe in God. Die verhalende pastor “takes a history” en met daardie rou materiaal werk hy aan 'n persoonlike verhaal wat by die Groot Verhaal van God ingesluit word. 'n Mens kan alleen verstaan hoe jou eie klein geskiedenis inpas en deel is van die Groot Geskiedenis

(Heilsgeskiedenis) as albei, die klein verhaal en Groot Verhaal, eers goed vertel is (Müller 2000:77). Nou eers word hoop geskep vir 'n nuwe en beter toekoms. Met goedkoop hoop mag ons nie smokkel nie, maar sonder hoop is ons terapie ook nie pastoraal nie. Die enigste vorm van lyding wat ons as pastorale werkers geroep is om te bestry, is hopeloosheid. Hopeloosheid gaan verder as uitsigloosheid. Dit bevat 'n element van desperaatheid ("despair") wat 'n mens in totale moedeloosheid en selfs depressie laat verval. Hoop is egter om álles van God te verwag. Wanneer 'n mens alles van God verwag, doen jy twee dinge: jy wag en jy doen (Müller 2000:44,45). In die narratiewe benadering gaan dit dus veral oor God se verhaal en daardie verhaal word eers deur die Gees vir ons werklik ontvou. Wat uit die ontvouing blyk, is dat God inderdaad nie 'n God van afstand is nie, maar van betrokkenheid (Müller 1996:51).

De Klerk (1998:49,154) stel dit so mooi deur te sê dat ons deur die natuur, die geskiedenis, die gewete en die bewussyn van God, vae vermoedens oor Hom verkry. Dit is vingerwysings na God. Deur die Bybel begin Hy 'n gesprek met ons. Dit is 'n Boek vol getuienisse oor Hom. Die klein bietjie wat ons van Hom deur die loergaatjie van die Bybel te wete kom, is duidelik genoeg aanwysers van hoe ons Hom moet dien en wat die weg van die saligheid is. So word die vreemde God in die beelde en metafore die bekende God. In en deur die beelde praat God as't ware in kindertaal met ons. Deur hierdie veelkantigheid te belewe, word 'n mens versigtiger en nederiger.

Teen die agtergrond van die postmoderne tyd waarin ons leef, word die pastor oper en gemakliker met talle onsekerhede. Du Toit (2000:182) sê dan tereg: "**in hierdie sin is geloof in God in 'n postmoderne tyd gemakliker met die idee om nie presies te weet nie**". Geloof is dus gemakliker met onsekerhede in die postmoderne tyd. Die voorlopigheid van ons insigte moet dus altyd verreken word.

4.1.3 Die hantering van die Bybel

Brueggemann (1993:60) sal ons beslis kan help met teologiese verheldering en vernuwing ten opsigte van ons pastoraal – terapeutiese taak as pastors binne die Christelike geloofsgemeenskap. Deur sy nuwe manier van lees van die verhale van die geloofsgemeenskappe, soos opgeteken in die Bybel, kan ons met ander oë na die stories kyk. Hy lees die Bybeltekste deur 'n postmodernistiese bril wat uit twee lense bestaan naamlik: “wat dit beteken het” en “wat dit beteken”. Hy begin een van sy boeke soos volg :

“This book seeks to do two interpretative tasks at the same time. First, it attempts to do biblical theology, to discern and articulate the main theological claims of a body of textual material, to listen to the text, and to speak echoes of it. Second, the book seeks to make a hermeneutical move to our own theological situation by drawing a ‘dynamic equivalent’ between Israel’s exilic situation and that of the American church. Thus an effort is made to address both ‘what it meant’ and ‘what it means’ .... I have come to think it is inevitable that one’s sense of ‘what it means’ will impinge on ‘what it meant’” (Brueggemann 1986:ix).

Hy probeer letterlik in die vel van die profeet klim en kyk dan deur sy oë na die gebeure van destyds, soos byvoorbeeld die uittoeg, die verwoesting van Jerusalem, die ballingskap ens., soos dit in die Bybel se tekste na vore kom. Die krisis en gebeure wat dan as metafore deur die profete gebruik is, word dan herlees sodat dit die boustene vorm vir Israel se verbeelding. Dít skep weer hoop vir Israel wat in ‘n stand van hopeloosheid verval het. Die lees en herlees van die tekste het ‘n groot invloed op die samelewing: “The prophet (Esegiël) is remarkable in this invention of new metaphors for the sake of a radical rereading” (Brueggemann 1986:60). Hy lei uit die Bybelse tekste af dat Israel in Egipte en in ballingskap uitsigloos en hopeloos was, vasgevang was in hul daaglikse roetine en hul droom, hoop en verbeelding verloor het. Moses en die profete, deur die Gees van God, het weer aan hulle ‘n verbeeldingryke toekoms met ‘n “oop-droom” en “oop-hoop” gegee. In die vasgeloopte lewensverhale en doodloop stories van die persone voór, tydens en ná die egskeiding, moet ook teen hierdie lig, saám met hulle hanteer word. Ons moet saam,

as medenavorsers, weer leer om te verbeeld, te droom en te hoop (van Zyl 2000:6). Müller (1996:134) sluit hierby aan deur te sê: “sodat hulle, hulleself projekteer in die toekoms in, en so ‘n toekomsverhaal konstrueer waarmee hulle, hul reis na môre en oormôre aanpak”.

Veltkamp (1988:140) sien die Bybel as “a collection of stories and showed how theology – especially reformed theology – had undervalued the narrative aspect of these biblical stories”. De Klerk (1996:50) sien die Bybel as: “a collection of narratives and pleaded for a literary approach in reading the text.... The biblical narrative scholar has a choice of a number of literary approaches.... Wherever our choice may fall, let us operate free from the restrictions of customary biblical interpretation, and be sensitive to the sentiments of a genuine literary reading of the text. Let the charge not be levelled against us that biblical scholars do not make the most sensitive readers of biblical texts.”

Die Bybel-leser moet die Bybel lees en waardeer as stories. Daardeur moet hy/sy betrokke raak by ‘n kreatiewe proses waar die Bybelstorie die lesers uitnooi om saam ‘n nuwe storie en alternatiewe selfnarratiewe te skep om sodoende ‘n “nuwe” teologie te konstrueer. Die Bybel word Die Storie. Deur middel van God se Storie kan ‘n persoon of ‘n gesin (of persone in die egskeidings mediasieproses) gehelp word om sowel die verlede- as die toekomsstorie só te herformuleer dat dit nuwe sin aan die hede gee. Vanuit God se Verhaal kan ons ons eie verhale herinterpreteer (Müller 2000:71).

Vos (1995:445, 453) praat oor die Bybel as volg:

“Die Bybel is ‘n verhaalboek. In dié Boek gaan dit om God se Verhaal met mense en die wêreld. Daarom is dit ook nie vreemd dat die verhalende preek ‘n uitstekende manier is om God se Verhaal met mense vir vandag te vertel nie. Die Christelike Godsdienst leef ook van verhale. In die twaalf artikels word geloof in ‘n lewende en handelende God bely.....Die wins van ‘n verhaal is dat dit veel meer mense boei as selfs ‘n goed gestruktureerde preek. Die rede hiervoor is dat mense in verhale leef en droom. ‘n Verhaal is soos ‘n brandglas. Net soos lig in ‘n brandglas helderder en warmer word, so is ‘n verhaal ‘n versamelplek van menslike

ervaringe (Henau 1976:65). Vertellinge is die uitdrukking van ervaringe (Daiber 1991:427). 'n Verhaal is 'n versamelbegrip vir vertellinge, fabels, gelykenisse, ervaringe, herinneringe uit 'n dagboek. In die vertelhandeling word dikwels van mites en metafore gebruik gemaak (Henau 1976:65) ..... Ons het ook vergeet dat die **storie** 'n sleutelbegrip is in die begrip **historie**: historie synde 'n verhaal oor ons aller mensheid" (Aucamp 1994:B4).

Daar moet gewoonlik 'n verbinding gemaak word tussen die persoonlike bestaan van die mens en godsdienstige simbole. Die narratiewe kan in dié geval gebruik word om sodoende die verbinding wat nodig is, te bewerkstellig. Navone (1990:xv) verduidelik in sy boek "Seeking God in Story" soos volg: "This book is part of an expanding theological discourse on the narrative quality of experience... Everyone's (and society's) story is lived within the context of manifold stories. The Quality of his story depends on his attentiveness to and understanding of others's stories. The Gospel truth of the Christ story is the ultimate possibility for every life story. It has become a part of the world story; it is the part which the New Testament compares to the salt which gives the whole its flavour". Met behulp van die narratiewe teologie wat binne die raamwerk van die Bybelse Verhaal funksioneer, word die moontlikheid gebied vir vasgeloopte menslike verhale, om stories van hoop te word. Alleen maar dié Groot Verhaal kan betekenis gee aan die menslike verhaal (Van den Berg 1998:69).

Volgens Polkinghorne (1988:14) is stories ongelooflik belangrik in mense se lewens en dit speel ook 'n groot rol in die kultuur waarbinne ons elke dag lewe. Hy stel dit soos volg:

"The stories we encounter carry the values of our culture by providing positive models to emulate and negative models to avoid. In Christian cultures, for instance the story of Jesus of Nazareth is held to be exemplary, and by imitating his story in one's own life as much as possible it is understood that one who live a life (that is, create a personal story) of the highest value. Our cultural stories also pass on insights about characteristics which are common to all personal histories".

4.1.4 Die rol van die Heilige Gees in ons teologie

Die Christelike antropologie kan nie beskryf word sonder besinning oor die Christelike pneumatologie nie. Vos (1989:203-204) stel dit duidelik deur die teologie met 'n spinnerak te vergelyk. Wanneer die teoloog die pneumatologie aanraak, kom die Christologie en antropologie in beweging. In die spinnerakbeweging raak dit duidelik dat die Gees die mens in die heil wat Christus verwerf het, laat deel kry. Dit is die simbiotiese werk van die Heilige Gees en beteken dat die Gees dit moontlik maak dat die gelowiges se saamleef met Christus, 'n daaglikse werklikheid word. Die mens word deur die Heilige Gees vernuwe en verander. Die vernuwende werk van die Gees binne 'n stukkende mens, laat hom/haar weer toe om te droom en aan stories van hoop te bou vir 'n wonderlike toekoms. Indien die pastoraat die misterieuse werk van die Heilige Gees misken, kan die belangrike rol van die Gees as Brugbouer en Parakleet, maklik verloën word. Heyns (1981:292) sê dat die betekenis van die Brugbouer juis is om by mekaar te bring. Die Gees wil die mens en die Woord, die mens en die toekoms asook God en die wêreld, by mekaar uitbring. Die Gees begelei die mens in nood en help hom/haar om toekomsgerig te word. As gevolg hiervan ontwikkel daar hoop, 'n nuwe groeipotensiaal en oorwinning (Müller 1996:85). Die mens ontdek homself onder die leiding van homself en word toegerus om sodoende sy bestemming as kind van God te bereik. Die Heilige Gees pas die werklikheid van die verlossingslewe, op alle aspekte van die gelowige se daaglikse lewe toe (Louw 1990:140).

Die Heilige Gees is onmisbaar in die skepping en onderhouding van verhoudinge tussen God en mens asook mens en mens. Daar kom verandering en bevryding in mense se lewens en die Koninkryk van God breek aan (Pieterse 1991:52). Cavanagh (1993:207) sê dat pastorale berading daarop ingestel is om mense te verander. Hierdie verandering is nie in die eerste plek op behavioristiese vlak nie. Dit is 'n verandering wat vanuit die toekoms en nie uit die verlede nie, plaasvind. God is altyd deur die Heilige Gees besig om 'n nuwer begin te maak, afgesien en ten spyte van die verlede (Müller 1996:29). Verandering vind plaas deur die grondige herskryf van 'n persoon se lewensverhaal, tot in die kern. Die Heilige Gees help met die omkeer, delf en herontdekking van al die latente

potensiaal en dít maak opsigself verandering moontlik. Deur die Heilige Gees word die navorser en medenavorsers gelei tot selfinsig, insig in hul eie gebroke werklikheid asook die beleving van die wonder van die verlossing in Jesus Christus.

Die verhouding tussen die navorser en die medenavorsers is afhanklik van die krag van die Heilige Gees. Dit is 'n verhouding wat onderneem word met die verwagting dat in die soeke na nuwe rigting, die soekers vergesel sal word van die Gees. Sodoende word die krag van God in die lewens van dié persone geopenbaar (Gerkin 1984:71). Hierdie dieptedimensie (verwysende na God en die werking van die Heilige Gees) word nie beskou "...as iets afsonderliks wat eenkant en na die tyd ook nog ontgin moet word nie, maar as 'n soort infrarooilig wat op die gesinstoneel gewerp moet word en wat heeltemal nuwe perspektief na vore bring" (Müller 1996:85).

"In die narratiewe teologiese benadering gaan dit ook en verál oor God se Verhaal en daárdie Verhaal word eers deur die Gees vir ons werklik ontvou. Wat uit die ontvouing blyk, is dat God inderdaad nie 'n God van afstand is nie, maar van betrokkenheid..... Die Heilige Gees sluit nie ons oë vir die werklikheid van die lewe nie, maar open dit juis daarvoor. Die Heilige Gees maak ons sensitief vir die empiriese werklikheid rondom ons, maar verskerp tegelyk ons geloofsoë, en só word Hy die Bron van hoop (Rom 15:13). Die Christelike hoop behels immers nie 'n blindheid vir realiteite nie" (Müller 1996:51).

In ons teologie sal ons altyd moet rekening hou met die kragtige en onvoorspelbare werking van die Heilige Gees. Stories van hoop kom gewoonlik tot stand nadat die Heilige Gees die medenavorsers in die egskeidingsmediasiesituasie aangeraak het. Vasgeloopte en doodloop stories kry nuwe betekenis in die terapeutiese proses.

4.2 Praktiese Teologie

Die teologiese raamwerk waarbinne ek die navorsing aanpak, is die narratiewe paradigma. Dit funksioneer onder die praktiese teologie en daar gaan vervolgens daaraan aandag

gegee word. Nel (1998:9) gee 'n praktiese uiteensetting van die praktiese teologie en verwys soos volg daarna: “Die praktiese teologie is 'n praktykgerigte vak. Sonder om in dualistiese paradigma ten opsigte van die teorie en praktyk in die Praktiese Teologie te verval, behoort met die praktiese-teologiese wysheid van Browning (1991:90), waar daar 'n teologiese integrasie van teorie en praktyk behoort plaas te vind, volstaan te word.”

Praktiese teologiese wysheid kan gebruik word om die teorie in die praktyk van ander wetenskappe, op wetenskapsteoretiese vlak vir die praktiese teologie, en dan spesifiek vir die pastoraat, diensbaar te maak. Vos (1995:11) wys ook daarop dat die handelingsteoretiese benadering in die praktiese teologie op die wetenskapsteoretiese vlak aansluiting vind by die teorie van kommunikatiewe handeling van Jurgen Habermas. Furet (1987:260) kom nou eers in plek met sy voortydige wysheid van die praktiese teologie as die bestudering van die kommunikatiewe handeling deur dit in diens van die Evangelie te verstaan en wetenskaplik-teoreties te plaas. Praktiese teologie is 'n teologiese handelingswetenskap, waar die gebeure tussen God en mens, sentraal staan (Heyns & Pieterse 1990:41-42).

Habermas se bydrae tot die praktiese teologie word deur Heitink (1993:137) as viervoudig beskryf:

- Sy teorie het analitiese betekenis, want dit gee insig in die ontwikkeling van die samelewing.
- Dit bied 'n normatiewe funksie aan die praktiese teologie, want dit gee kritiese insig in die mens se gedrag en wys heen na 'n ideale intersubjektiewe gespreksituasie.
- Sy kommunikatiewe handelingsteorie bied 'n metodiese funksie, want die verskillende vorme van die kerklike handeling kan gespieël word teen die ideale gespreksituasie.
- Dit het ook 'n teologiese betekenis, want verskeie praktiese teoloë gebruik elemente van sy teorie vir die ontwikkeling van 'n eie teologiese konsep binne die praktiese teologie.

Daar is volgens Dill (1996:104) verskillende benaderings tot praktiese teologie. Ek gaan dit nie bespreek nie, maar wel kortliks noem:

- **Konvensionele** benadering (E Thurneysen; JJ de Klerk, C Trimp; JE Adams)
- **Korrelatiewe** benadering (G Heitink; JA van der Ven)
- **Kontekstuele** benadering (G Otto)
- **Hermeneutiese** benadering (J Firt; HJC Pieterse; DJ Louw; D Capps; GC Gerkin; HJ Veltkamp)
- **Konstruktivistiese** benadering (De Jongh van Arkel).

4.2.1 Die Verbond en koninkryksperspektief

Binne die gereformeerde teologiese tradisie moet bogenoemde twee sake altyd in berekening gebring word. God se Storie word in die hele Bybel, maar spesifiek binne die verbond en die koninkryksperspektief baie duidelik aan die lesers deurgegee. Die Bybelleser moet dan die perspektiewe sy of haar eie maak, deur uit hul eie storie en die Storie van God 'n nuwe, unieke storie daar te stel en te ontwikkel. Vos (1995:74) sê dat hierdie twee konsepte komplementêre konsepte is, want die Verbond plaas die mens binne 'n bepaalde gemeenskapsruimte. "Die koninkryk rig die oë op die Koning, Sy ryk en Sy onderdane. In die ryk gee die Koning vryheid aan sy onderdane deur koninkrykswaardes soos versoening, geloof, liefde, geregtigheid, vrede en hoop te vestig. Vryheid in God se ryk beteken die erkenning van Sy heerskappy onder alle omstandighede en in alle situasies." In die egskeidingsmediasiesituasie is dit juis belangrik om binne bogenoemde perspektief, saam te soek na gedeelde waardes en stories om sodoende by stories van hoop uit te kom.

4.3 Narratiewe Praktiese Teologie

Volgens Van den Berg (1998:70) was Stephen Crites se “The Narrative Quality of Experience” een van die eerste artikels binne die narratiewe benadering. Dit het ‘n groot invloed op die ontwikkeling van die narratiewe uitgeoefen. In dié artikel maak hy gebruik van die fenomenologie om te bewys dat die menslike bestaan en menslike ervaring narratief van aard is (Hauerwas & Jones 1989:8). Klem word gelê op die gegewe dat “ ... the formal quality of experience through time is inherently narrative” (Crites 1989:66).

Stories is vensters. Dit open gewoonlik ‘n blik op wat binne ‘n ander persoon se kop aangaan. Hoe beter jy diegene rondom jou leer ken, hoe meer kan jy uit al die verhale wat hulle vertel, agterkom hoe en wat hulle dink en ook waaroor hul die graagste dink. Hoe meer jy jou eie stories met hulle deel, hoe meer openbaar jy jouself teenoor hulle (Joubert 2003:45). Hy gebruik ook ‘n ander, baie toepaslike metafoor as dit handel oor stories in Christene se lewens. “Wanneer die videobande oud word neem hulle somtyds twee beelde oor mekaar op. Die gevolg is spookbeelde: huidige beelde en vorige beelde wat gelyktydig op die TV wys. Dit is helaas ook die hartseerstories van baie Christene se lewens. Hulle laat toe dat twee teenstrydige stories oor God gelyktydig in hul kop afspeel soos spookbeelde” Joubert (2003a:43).

In die narratiewe navorsing waarmee ek besig is, moet ek sekere keuses maak as navorser rondom sekere beperkinge en grense van die navorsing. Die navorsing vind gewoonlik plaas binne die navorsingsveld van die pastoraat. Die pastoraat funksioneer weer binne die veld van die praktiese teologie. Müller (1996:5) plaas die praktiese teologie binne die eise van die ekosistemiese paradigma. Die narratiewe perspektief verfyn die hele kommunikasieproses binne die totale ekosisteem. Müller (1996:5) gee die volgende definisie van praktiese teologie:

“Praktiese Teologie is die sistematies-gestruktureerde, voortgaande hermenetiese proses waardeur gepoog word om menslike handeling, wat verband hou met die

verhale met die Christen-geloofsgemeenskap, teologies te verhelder en te vernuwe.”

Indien daar gepraat word van stories of verhale kan dit gewoonlik binne die denkraamwerk van die narratiewe paradigma geplaas word. Narratief kan dan beskryf word as die studieveld van die praktiese teologie wat 'n bydrae lewer tot beter begrip van die konsep “kommunikatiewe handeling”. Müller (1996:4) bevestig die siening en vind so ook aansluiting by Habermans en sê verder “na my mening kom ons met 'n narratiewe benadering nader aan die sentrum van 'n ekosistemiese paradigma as wanneer ons slegs met 'n kommunikatiewe handelingsteorie werk.”

Müller sluit hiermee by Gerkin (1986:54) aan, wat praktiese teologie as narratiewe praktiese teologie sien. Vir Gerkin is die narratiewe praktiese teologie dus 'n voortgaande hermeneutiese proses binne die onmiddellike verhalende konteks van bediening. Die doel van die proses is die transformasie van die menslike storie. Die menslike storie kan individueel en gemeenskaplik kreatiewe moontlikhede open wat die toekoms van daardie storie raak.

Dingemans (1996:62-69) is van mening dat die meeste praktiese teoloë tussen drie soorte ondersoeke moet onderskei:

- Die analiserende beskrywing van die prakties-teologiese situasie
- Die ondersoek na die normatiewe gesigs-punte
- Die ontwikkeling van veranderingsstrategieë op grond van die beskrywing en die normatiewe uitgangspunte.

Vir hom is dit belangrik dat daar by die analise van die praxis, van sosiaal-wetenskaplike analise-metodes gebruik gemaak moet word. In die geval van die normatiewe gesigspunte sal daar van die Bybelse, dogmatiese of kerklik teologiese perspektiewe gebruik gemaak moet word. Aanbevelings tot veranderingstrategieë sal weer die agogiese wetenskappe gebruik vir die nodige perspektiewe. Deur die narratiewe paradigma word

daar juis wegbeweeg van die modernistiese wyse van navorsing. Die wyse waarop bogenoemde navorsing gedoen word, pas nie in die raamwerk van die narratiewe navorsing, dus ook nie by my navorsing nie.

Beter aansluiting vanuit 'n narratiewe paradigma kan wel gevind word by Browning se siening van praktiese teologie as “Praktiese wysheid” (Browning 1991:34). Volgens Müller (1996:1) het Browning wegbeweeg van die onderskeid tussen teorie (theoria) en praktiese teorie (techné). Hy vind eerder aansluiting by die bekende begrip “phronesis”. Hy maak gebruik van die begrip en filosofie soos dit ontwikkel is deur Gadamer en Bernstein in aansluiting by Aristoteles. “Practical reasoning” gee aanduiding tot “practical wisdom” wat 'n inherente narratiewe karakter het (Van den Berg 1998:34).

Browning (1991:194) beweer dat die Christelike narratief iets essensieels bydrae tot die “practical reasoning” en stel dit soos volg:

“It means, instead, that practical reason and our narrative traditions relate interactively. I argue that we can discern the form of practical reason within the Christian narrative but that we discern it within other narrative contexts as well. The Christian narrative adds very important ingredients to the functioning of practical reason – ingredients that are important to all the levels of practical reason...”.

Hy beskou die teologie in sy geheel as fundamenteel prakties en onderskei dan vier subbewegings (Browning 1991:47-49).

4.3.1 Deskriptiewe of analise beweging

Vir hom begin die bestudering van die praxis met 'n **deskriptiewe of analise** van die praxis ('n sogenaamde “dik beskrywing”). 'n Paar vrae moet gewoonlik gevra word soos: Wat is ons besig om te doen? Watter redenasies, ideale en simbole word deur ons gebruik om te interpreteer wat ons doen? Wat word deur ons as die bronne van gesag en

legitimasië beskou vir wat ons doen? Die klem word dus geplaas op wat werklik gedoen behoort te word en daar moet dus so wyd as moontlik na die navorsingsvraag gekyk word.

4.3.2 Historiese beweging

Die **historiese** beweging vra gewoonlik wat die normatiewe tekste werklik vir die praxis impliseer indien daar eerlik daarmee omgegaan word. In bogenoemde geval dink hy aan die meer tradisionele dissiplines soos Bybelstudies (eksegese), kerkgeskiedenis en die geskiedenis van die Christelike denke. Dit word dan verstaan as dele van 'n groter prakties-hermeneutiese geheel. In dié deel van die navorsing moet daar spesifiek na temas gekyk word wat met die historiese beweging verband hou soos, die konsep terapie, pastor, die belang van die Heilige Gees, die herwinning van die pastorale asook die skep van nuwe stories van hoop. Dit alles maak deel uit van die storie-ontdekking. Die groot narratiewe prentjie moet altyd hier in gedagte gehou word (Browning 1991:49-51).

4.3.3 Sistematiese beweging

Die huidige situasie moet so breedvoerig moontlik beskryf word in die **sistematiese** beweging. Hy omskryf dit soos volg: "Systematic theology,.... is the fusion of horizons between the vision implicit in contemporary practices and the vision implied in the practices of the normative Christian texts. This fusion between the present and the past is much different from a simple application of the past to the present. Systematic theology tries to gain as comprehensive a view of the present as possible" (Browning 1991:53-54).

Volgens Bosman (2001:71) is dit vir Browning belangrik dat dit die taak van die teologiese etiek is om sekere kriteria te ontwikkel waaraan die geldigheid van die praxis getoets kan word. Browning (1991:104-109) ontwikkel vyf dimensies vir die praktiese morele refleksie waarmee die geldigheid van die praxis getoets kan word.

- Die **visie-dimensie** vra of die praxis voldoen aan die visie wat goed en reg is soos dit gedra word deur die normatiewe verhale van die Christelike geloofsgemeenskap. Die narratiewe strukture waarbinne die morele beginsels gedra word, is gewoonlik onlosmaaklik verbind aan die idee van wat goed is. Die verhale dra dus die visie.
- Die **verpligtende dimensie** dui gewoonlik die algemeen-geldige morele beginsels aan wat vervat is in die breedste morele beginsels soos byvoorbeeld, die opdrag om jou naaste lief te hê. Die maatstaf vir dit wat eties goed is, is die algemene toepasbaarheid en wat die algemene goeie uitkoms daarvan is.
- Die **tendens-behoefte-dimensie** van praktiese morele oordeelsvorming. Die morele nadenke van die mens moet ook aan die etiese teorie getoets word. Dit impliseer dat ons behoefte en tendense van individue en ook persone altyd organiseer en afweeg teenoor mekaar (Browning 1991:106).
- Die **omgewings-sosiale-dimensie** van die praktiese morele oordeelsvorming neem gewoonlik die grens in ag waarbinne die praxis moet funksioneer. Die mense en omgewing word deur enige praxis geraak en die invloed daarvan op die omgewing en die samelewing moet altyd beoordeel word.
- Die **rol-reël-dimensie** van moraliteit handel oor die reëls wat in 'n samelewing geld en gewoonlik 'n groot invloed het op die mense se gedrag en op hul idee van wat eties korrek is. Die reëls en sosiale rolle is belangrik vir die praktiese morele oordeelvorming. Dit moet die korrekte manifestasie wees van die implisiete en eksplisiete aannames oor wat eties goed is.

4.3.4 Strategiese beweging

Die sistematiese behoort volgens Browning (1991:55-56) op bepaalde **strategiese** voorstelle uit te loop. Daar is volgens hom vier vrae wat ons na strategiese praktiese teologiese denke dryf:

- Hoe verstaan ons die konkrete situasie waarbinne ons moet handel?
- Wat behoort ons praxis in hierdie konkrete situasie te wees?

- Hoe gaan ons die norme van sodanige praxis in hierdie konkrete situasie krities verdedig?
- Watter wyses, retorieke en strategieë behoort in hierdie konkrete situasie gebruik te word?

Die kennis wat oor Browning gedeel is in die bogenoemde paragrawe is uiters belangrik in die egskeidingsmediasieproses en daar sal deeglik daarmee rekening gehou word om sodoende te probeer om by nuwe stories van hoop uit te kom.

Müller skryf oor die betekenis van “phronesis” (1996:1-2): “Daarvolgens is phronesis dan nie ‘n toepassing van abstrakte beginsels op konkrete situasies nie, maar verwys dit eerder na ‘n waarde-georiënteerde bespreking wat in ‘n wisselwerking tussen praktykervaring en kennis van bestaande teorieë vergestalt word.” Hy verwys verder daarop dat die benadering van Browning tot die wetenskaplike proses voortdurend in ‘n praktyk-teorie-praktyk-beweging plaasvind. Browning sluit hiermee onder meer aan by Ricoeur se taal-filosofiese teorie wat die pole van “ ... understanding and explanation, narrative and theory ...” in spanning hou (Browning 1991:84).

4.3.5 Praktyk na teorie en terug na praktyk

Bosman (2001:86) sê dat die praktiese teologie uit die praktyk kom en dat dit uitloop op die praktyk. Browning (1991:7) beskryf die verloop van die praktiese teologisering as ‘n proses “from practise to theory and back again”. Hierdie proses begin met vrae en probleme wat gevorm is deur sekere sekulêre en godsdienstige praktyke waarin die navorser staan en wat dan om verdere besinning vra. Bogenoemde praktiese vrae loop dan uit op teoretiese besinning wat dan weer uiteindelik neerslag vind in ‘n nuwe praktyk. Hierdie proses van praktyk na teorie en terug na praktyk hou nooit op nie: “religious communities go from moments of consolidated practice to moments of deconstruction to new, tentative reconstructions and consolidations. Then a new crisis emerges and the community must launch into the entire process once more” (Browning 1991:6). Hy maak

dit ook duidelik dat die proses waardeur die praktiese teologie gaan, naamlik van praktyk na teorie en dan weer terug na die praktyk, 'n baie komplekse proses is: "to think and act practically in fresh and innovative ways may be the most complex thing that humans ever attempt" (Browning (1991:7).

4.3.6 Praktiese teologie as 'n kritiese gesprek

Volgens Pattison (2000:136-137), 'n praktiese teoloog van formaat, is dit belangrik dat teologiese denke met vrug begin kan word deur dit te sien as 'n kritiese gesprek. Hy beweer dat teologie kontemporêre nadenke moet wees. Die teologie moet dus poog om een of ander politieke vraagstuk wat in die huidige situasie relevant is, te verstaan. Hy stel dit soos volg:

"... what unites all theology is its quest for adequate and true responses to the realities of human and religious experience. Good theology is dynamic, searching and open ended. Some of the most influential theology ever written has been a response to urgent pastoral situations (e.g. that of St Augustine) and it has been characterized by a willingness to really try and listen to and understand present realities rather than to regurgitate the answers of the past."

Die pluraliteit van die teologiese ondersoek wat daarop wys dat daar geen finale vorm is waarin 'n teologiese ondersoek gegiet kan word nie, speel ook 'n belangrike rol. Daarom is dit meer korrek om van teologieë in die meervoud te praat in plaas daarvan om vas te hou aan die moontlike ideaal van 'n enkele omvattende teologie. Pattison (2000:137-138) som dit soos volg op:

"There are all sorts of ways of doing theology which are so different that it sometimes seems that the only thing that unites them is a common claim to be talking about God and religious experience. Theologies work at many different levels and with very different aims, methods and concerns."

In my navorsing is dit dus belangrik om te beweer dat een teologiese paradigma nie beter of meer korrek as 'n ander is nie. Die teologiese metode wat aangewend word in die navorsing, moet egter nuttig wees vir die onderwerp en die situasie waarbinne die bepaalde teologie, beoefen gaan word.

Teologiese nadenke kan sinvol aangewend word indien dit gesien word as 'n kritiese gesprek binne die navorsing. Binne hierdie gesprek bevind die teoloog/navorsers hom/haarself in 'n kritiese gesprek, waarin daar drie stemme gehoor kan word:

- “die teoloog se eie idees, geloofsaannames, emosies, voorveronderstellings en persepsies,
- die geloofsaannames, voorveronderstellings en persepsies van die Christelike geloofstradisies, en
- die huidige situasie wat ondersoek word”.

In hierdie gesprek word elk van die gespreksgenote deur die ander op kritiese wyse ondervra en elkeen moet die ander leer ken” (Bosman 2001:73).

'n Aantal redes word aangevoer waarom dit voordelig is om teologiese nadenke as 'n kritiese gesprek te sien (Pattison 2000:139-140). Bosman (2001:74) bring van dié punte in verband met narratiewe navorsing. 'n Gesprek is konkrete gebeure uit die alledaagse lewe wat aan ons bekend is. Bogenoemde stem grotendeels ooreen met die narratiewe benadering wat uitgaan van die konkrete aard van verhale: verhale word altyd deur iemand aan iemand vertel. Narratiewe navorsing is dus gerig op die spoor van konkrete verhale en konkrete gesprekke:

- 'n Werklike gesprek is iets wat lewendig is en wat voortgaan asook gedurig verander. In die narratiewe benadering moet die gespreksvoerder/navorsers oop wees vir die eiesoortige kinkels en draaie van 'n werklike gesprek. Jy weet nie

vooraf waar die navorsing jou gaan bring nie, maar bly juis oop vir die unieke uitkomst wat tydens die navorsing na vore behoort te kom.

- Om deel te neem aan 'n gesprek, word van die navorser vereis om gewillig te luister en deeglike aandag te gee aan die ander medenavorsers/gesprekgenote se standpunte. Die antwoorde en uitkomst van die navorsing is dus nie voorspelbaar nie. In die narratiewe benadering gaan dit juis oor integriteit wat daarin geleë is dat daar goed na ander se stories en menings geluister sal word.
- 'n Goeie gesprek word gekenmerk deur die feit dat die deelnemers verander word deur hul deelname aan die gesprek/navorsing. Kritiese bevraagtekening is dus nie net 'n eenrigtingproses nie, maar al die gespreksgenote/medenavorsers word tydens die gesprek verander en hul insig word verbreed. Die navorser asook die medenavorsers is in die narratiewe benadering juis oop om te verander en almal word in die kritiese gesprek geslyp.
- Dit is belangrik om daarop te let dat een persoon se standpunt nie dominant sal wees in 'n gesprek en dus al die ander persone se standpunte oorheers nie, of dat almal noodwendig oor alles ooreen sal stem nie. Binne die narratiewe navorsing word alles dus nie in 'n hegte harmonieuse geheel saamgevat nie. Verskillende standpunte bring mee dat daar aan die einde nie noodwendig saamgestem gaan word nie, maar wel dat almal se standpunte gehoor sal word.

Verskillende struikelblokke soos stilte, verskille en 'n gebrek aan kommunikasie, moet dikwels in die gesprekke oorbrug word. Dié verskille moet altyd in ag geneem en gerespekteer word.

4.4 Die rol van die pastor / terapeut / navorser in die navorsingsproses

Die rol van die pastor/terapeut/navorsers moet altyd deeglik in die navorsingsproses verreken word. Omdat ek in my navorsing met die narratiewe paradigma werk, sal ek, soos reeds in Hoofstuk 1 aangedui, as navorser saam met my medenavorsers inhoud gee aan die navorsing.

Müller (1998:70) sê dat die narratiewe pastor eintlik net drie belangrike hulpmiddels het waardeur hy die verhale van mense ernstig kan opneem en waarmee daar saam met die medenavorsers op reis gegaan kan word. Dié drie is responsief-aktief luister, 'n nie-wetende posisie-inname en gespreksvrae. In die narratiewe pastoraat gaan dit dus nie in die eerste plek oor sekere tegnieke nie, maar val die klem eerder op narratiewe betrokkenheid. Die bogenoemde drie hulpmiddels moet dus slegs as hulpmiddels beskou word wat die ontginning van verhale en die integrering daarvan in die proses van singewing, vergemaklik.

Coetzee (1999:252) sê dat in die proses om tot die verstaan van mense en hul waardes te kom, die vraag ontstaan na die rol, plek asook die identiteit van die pastor. In dié verband onderskei Heitink (1998:251) onder meer tussen 'n persoonlike (wie is ek?) en 'n pastorale identiteit (wat kon ek doen?). Dit is ongelooflik belangrik dat die pastor/navorsers altyd na hom/haarself sal omsien en ook kritiese vrae vra rondom sy/haar eie menswees en motiewe. Van Rhijn en Meulink-Korf (1998:423) sluit by bogenoemde aan met die volgende vraag: “Wat maak mij als pastor toegerust om ander bij te staan in de zorg om de rekening niet eindeloos door te laten gaan?” Die verbintenis tussen die pastor/navorsers en God speel 'n belangrike en selfs deurslaggewende rol in die terapeutiese/navorsingsituasie. Die fundamentele verbintenis met God vind plaas in die konteks van radikale, nie –patologiserende genade van God. God aanvaar sonder oordeel en sonder diagnose. God-in-Christus neem saam deel aan 'n gesprek wat met hoop gevul is, met die oog op verlossing (Boyd 1996:216).

Gerkin (1997:114) en Müller (1998:177) gebruik treffende metafore om die rol van die pastor/navorsers in die narratiewe pastoraat uit te lig. Gerkin beskou die narratiewe pastor as interpreterende gids wat die mense in hul verhale begelei om self sin en identiteit te vind. Hierdie rol van die pastor is daarop gerig om te fasiliteer in die dialogiese proses tussen die eie, unieke lewensverhaal van die pastor en die Christelike verhaal, asook tradisie, oor hoe die lewe geleef moet word. Müller sê in die verband dat die narratiewe

pastor gewoonlik die uitdaging het om die gespreksgenoot drome te laat droom en 'n hoopvolle toekomsverhaal te verbeeld. Lester (1995:22) beklemtoon juis die rol van die pastor omdat mense se verhale van nood volgens hom primêr verband hou met die verduisterde toekomsverhale. Volgens Jensen (1984:224) moet die pastor die hoop kommunikeer dat God, wat aktief betrokke was by die vormgewing van die religieuse verhaal, reeds aktief betrokke is by die verhale van die individu en die gemeenskap binne die dampkring van 'n bepaalde tradisie. Die pastor is dus 'n hoopdraer wat die medenavorsers gedurig daaraan moet herinner dat daar hoop is – 'n hoopvolle toekomsverhaal wat op 'n unieke wyse God se betrokkenheid in die unieke lewensverhaal sal verbeeld (Capps 1995:75).

Die taak van die pastor/navorsers is primêr hermeneuties. Müller en Maritz (1998:64) wys dat dit onder meer beteken dat die taal die medium is waardeur terapie/navorsing plaasvind en dat die terapeut/ navorsers 'n interpreterende rol speel. Dit is juis in dié opsig dat narratief en metafoor 'n belangrike rol speel in die pastor/navorsers se hermeneutiese taak. Die navorsers/pastor moet dus in die narratiewe pastoraat in besonder let op die rol en betekenis van die narratief en die metafoor omdat: “metaphor, and narratives are most important in their predicative function: to open up new possibilities of existence; to create new meaning; to reveal a ‘surplus of meaning’” (Streib 1991:117).

In enige hermeneutiese pastorale perspektief is daar belangrike uitgangspunte wat die pastor/navorsers raak. Een van die mees belangrike uitgangspunte word deur Van der Ven (1994:29) soos volg omskryf:

“The researcher meets his or her topic of study from his or her own prejudices... only in that case the topic under study can communicate itself to the researcher in a proper way. Exactly in the confrontation between one’s own prejudices and the “otherness” of the text, of the human actions or of the data under investigation, really hermeneutic understanding takes place”.

Die pastor/navorsers se godsdienstige en kulturele waardes het gewoonlik ook 'n invloed op die terapeutiese/navorsingsproses. In die terapeutiese/navorsingsproses word daar dus nuwe betekenis tussen die pastor/navorsers en gespreksgenoot/medenavorsers gekonstrueer en hierdie nuwe betekenis is in die kulture van die genoemde persone vasgevang. Die pastor/navorsers moet daarteen waak dat sy/haar verhaal/kultuur nie 'n groter uitwerking op die gespreksgenoot/medenavorsers se storie het nie, en omgekeerd (Paré 1995:10-12).

Vos (1995:42) stel dit duidelik dat die narratief en die pastor/navorsers mekaar moet aanvul en komplementeer binne die navorsingsproses. Hy stel dit soos volg: “In die narratief kom die bestaansvrae en -antwoorde vertellend na vore. Die weg tot selfverstaan loop deur die verhaal. Ons word self die protagoniste en ons lewensintrige word ontgeloop. In die narratief kom die paradoksale dieptedimensies van menslike tydelikheid deur die verhaalintrige na vore. Dié dimensie sluit ons sorgende bestaan en ons ewigheidsgerigtheid in”.

Brueggemann (1986:16) rig 'n gepaste waarskuwende woord aan die pastor/navorsers na aanleiding van Jeremia se verhale van hoop:

“The poet understood that if one tries to care for this people in a protected vacuum without reference to the real life context, one loses vitality because one is engaged in a charade. When one has a ‘hidden motive for pastoral action’, (sic) then one may focus on ‘the care of souls’ (sic) without reference to the awesome and ominous events of the world around us. Such pastoral care is finally a lie, and living such a lie will rob us of energy”.

Hy maak verder 'n paar interessante opmerkings rondom die taak en persoon van die pastor/navorsers na aanleiding van die oorheersende gedagte (vir hom) dat, “prophets .... are characteristically poets”.

- Die digters het geen raad om aan die mense te gee nie – hulle wil egter graag net hê dat mense sake anders sien, die lewe anders sien.
- Hulle gebruik gewoonlik taal wat lewendig is en nie by die eerste “oogopslag” uitgeput is nie en wat dus die toekoms oopmaak.
- Hulle gebruik gewoonlik taal sodat die werklikheid waarna dit verwys, oopgelaat word vir die ervaringswêreld van die luisteraar.

4.5 Narratiewe pastoraat

4.5.1 Verskillende benaderings tot die pastoraat

De Jongh van Arkel (1992:29) wys op die verskeidenheid standpunte oor die pastoraat. Tog is daar tussen die variasies 'n goue draad. Dit gaan in die pastoraat om God se sorgende handeling aan die mens. Ons kan breedweg die volgende benaderings tot die pastoraat aantoon:

- Die **kerugmatiese** benadering
- Die **eduktiewe** benadering
- Die **noutetiese** benadering
- Die **bipolêre** benadering
- Die **relasionele groeiproses** benadering
- Die **narratiewe** benadering.

Daar is verskeie ander benaderings maar die voorafgaande is 'n aanduiding dat die pastoraat wat as sambreelterm vir onderlinge sorg, pastorale sorg en pastorale terapie dien - 'n eie geskiedenis het waaruit ons eklekties kan werk om die beste uit elke rigting te kies. Daar word ook verwys na pastoraat as hulpverlening (Heitink 1999); as ontmoeting (Louw 1993); as betrokkenheid (Müller 1994) en as gelykenis (Veltkamp 1988). Sowel Müller (1994:25) as Veltkamp (1988:186) laat baie klem val op die verhalende en narratiewe aard van die pastoraat.

Eko-hermeneutiese pastoraat word dan hoofsaaklik deur Müller gebruik. Ekologie kan dan omskryf word as die “widest possible context for studying the reciprocal relations and inter-relations in and between systems” (Le Roux 1987:64). Ekologie is ‘n konstruksie wat in ‘n ekosistemiese benadering van pastoraat gebruik kan word om alternatiewe aan te dui, terwyl dit ook die alternatiewe van die beperkende van waarnemers ken. Die waarnemer is ‘n integrale deel van die struktuur van die ekologie. Die term eko-hermeneuties bestaan uit die begrippe ekosistemies en hermeneutiek. Ekosistemies verwys dan na die wydste moontlike sisteem of netwerk van sisteme, terwyl hermeneuties die element van die begrip beklemtoon (Müller 1991:186). Die raakpunte tussen die verhaal van die mens en die verhaal van God as deel van die ekosisteem staan ten doel van die eko-hermeneutiese pastoraat. Slegs wanneer die hele ekologiese raamwerk in gedagte gehou word, kan die Verhaal van God binne ‘n bepaalde konteks verstaan word. Pastoraat as narratiewe betrokkenheid beskryf bogenoemde vanuit God se storie met die mens en andersom. Ware verstaan vra betrokkenheid en betrokkenheid lei tot verstaan. Daarom gaan dit in die pastoraat om narratiewe betrokkenheid (Müller 1996:27).

In die pastoraat gaan dit vir Müller (1996:24) om ‘n teologie van betrokkenheid: “ware verstaan vra betrokkenheid (an encounter) en betrokkenheid lei tot verstaan”. Daarom dat die pastorale betrokkenheid dan juis ‘n hermeneutiese avontuur is (Bons-Storm 1989:11). Verandering is ‘n narratiewe saak wat deur middel van die pastoraat/navorsing ruimte skep om nuwe geleenthede te identifiseer en te benut om sodoende stories van hoop te konstrueer. Omdat gesinne, of dit ‘n enkelouer of ‘n her-saamgestelde gesin is, geïnterpreteerde gemeenskappe of “storying cultures” is, moet daar na al die gemarginaliseerdes asook dominante stemme en stories geluister word.

Binne ‘n teologie van betrokkenheid, waar daar erns gemaak word met die pastoraat/navorsing, moet daar rekening mee gehou word “dat ‘n pastorale benadering enersyds berus op ‘n baie simpatieke houding. Dit is immers om met die gesindheid van Christus, wat innig jammer kry en vergewe, na mense te kyk. Aan die anderkant hou dit

ook 'n skerp kyk en soeke na die waarheid in. Juis vanuit die Evangeliese perspektief is dit nie aanvaarbaar om bo-oor distorsies van die waarheid te kyk nie" (Müller 1996:181). Volgens Gouws (2002:36) is dit belangrik dat daar in die pastoraat tot verstaan gekom moet word. In dié proses moet die terapeut/pastor/navorsers sowel as die gespreksgenoot/medenavorser, sy/haar lewe, ervaringe en wat God daarvoor sê, begryp en interpreteer. In die pastoraat word dan na twee kante tot verstaan gekom, naamlik die verstaan van die mens en sy ervaringswêreld aan die een kant, en aan die anderkant die verstaan van die oorlewering van Godswêreld.

Die narratiewe se betekenis vir die pastoraat word deur Browning (1991:206) soos volg aangedui:

"Finally, the Christian narrative of the cross adds an obligation to go the second mile in the communicative situation ... Set within the context of discourse theory, the Christian narrative contributes to freer and less distorted communication as well as its revitalization and renewal".

Dreyer (1998:99) sê dat die "pastorale interaksie 'n 'ontmoetingsgebeure' veronderstel. In hierdie gebeure gaan dit oor die 'uitwerking' van die heil op die mens, dié mens se ervaringswêreld en eksistensiële oriëntasie binne die kompleksiteit van die sosiale konteks en metodes van die pastorale bediening." Sommige teoloë sê dat pastoraat hoofsaaklik sentreer rondom die sorg wat aan mense verleen word. Louw (1993:200) gebruik die begrip "sorg" in terme van sy beskouing van die pastoraat as ontmoeting. Müller (1996:25,61) het egter 'n probleem met Louw se siening van pastoraat as "ontmoeting" en "sorg". Hy meld dat ontmoeting in Afrikaans nie die nodige geladenheid het wat kenmerkend van die pastorale arbeid is nie. Hy maak ook beswaar teen die begrip "sorg" omdat betrokkenheid meer op die "daar wees" sou dui. Die betrokkenheid sluit dan ook aan by die Bybelse model van God se betrokkenheid by die mens en sy omstandighede.

In die narratiewe pastoraat word daar baie van metafore gebruik gemaak. Die gebruik van metafore in die navorsing maak dit vir die navorsers asook vir die medenavorsers baie meer

prakties in die hele proses. Metafore in die lewensverhale van mense plaas die klem op 'n verskeidenheid van persoonlike ervarings. In 'n pastorale/navorsingsproses word dié ervarings geïnterpreteer en word daar 'n bepaalde identiteit aan die medenavorser/gespreksgenoot verleen (Müller & Maritz 1998:73). Die ervarings wat deur metafore uitgedruk word, word dan “identiteitsmetafore” genoem. Binne 'n bepaalde lewensverhaal is daar dus 'n aantal metafore wat gekoppel is aan unieke ervarings. Hierdie metafore gee uitdrukking aan ervarings waarvan die betekenis ontwykend van aard is en daarom dus net op metaforiese wyse uitgedruk kan word.

Volgens Heitink (1993:256) kan daar uit die verskillende vorme van pastoraat vier funksies vir die pastoraat onderskei word naamlik:

- 'n helende funksie wat die pastoraat verbind met die verskillende vorme van psigoterapie
- die bystaan van mense in die verwerking van krisise en verliese
- die begeleiding van mense in die uitoefening van keuses en beslissings
- die versoening van mense wat vervreemd is van mekaar, hulself en God.

4.5.2 Drie verskillende vorme van pastoraat

De Jongh van Arkel (1992:130) onderskei drie vorme van pastoraat naamlik onderlinge sorg, pastorale sorg en pastorale terapie. Die onderskeidings wat tussen die drie vlakke van die pastoraat gemaak word, dui nie 'n hiërargie aan nie, maar is bloot funksioneel oor elkeen se aard. Vanuit my gekose epistemologie help die onderskeiding my om sinvol daarby aan te sluit in my studie. Ek gaan kortliks na die volgende onderskeidings kyk.

- **Onderlinge sorg** - Onderlinge sorg is die primêre vlak van pastoraat en De Jongh van Arkel (1991:110; 1992:89) sien onderlinge sorg as ongeorganiseerd en ongeforsed. Dit kom voor waar lidmate vir mekaar sorg. Sleutelbegrippe binne onderlinge sorg is spontane aksie, spontaneïteit of ongedwonge handeling. In die

onderline sorg sien ons die ekklesia (gemeente) en die koinonia (geloofsgemeenskap) gestalte kry.

- **Pastorale sorg** - Vir De Jongh van Arkel (1987:9) is pastorale sorg georganiseerde, ondersteunende, kerklike sorg met die oog op die opbou en versorging van die gemeente. Janson (1984:136) trek dit verder deur aan die persoonlike en geestelike nood van die mens aandag te gee. Die vlak verg groter vaardighede as onderlinge sorg en is nie net die pastor se verantwoordelikheid nie, maar word uitgevoer deur die besondere ampte, pastorale medewerkers en vrywilligers uit die gemeente (Kotzé & Roux 1997:56).
- **Pastorale terapie** - Pastorale terapie is die derde vlak van pastorale werk en is op gelyke vlak met ander helpende professies. Dit verg ook opleiding en terapie (De Jong van Arkel 1991:112).

In die studie word van al drie vorme van pastoraat gebruik gemaak en dit word ook geïntegreer in die pastorale narratiewe egskeidingsmediasieproses.

4.5.3 Die gespreksagenda en vyf bewegings in die narratiewe pastoraat

Die pastoraat van narratiewe betrokkenheid van Müller (1996:99), speel 'n deurslaggewende rol in my navorsing oor die narratiewe egskeidingsmediasie. Hy identifiseer 'n gespreksagenda wat aan die hand van die narratiewe pastoraat gestruktureerd is. In dié gespreksagenda kom vyf groot bewegings of verhale na vore. Hy onderskei die volgende vyf verhale:

- **Die noodverhaal** – Die medenavorser/gesprekgenoot moet die geleentheid gebied word om sy/haar storie van nood so uitvoerig as moontlik te vertel. Omdat elke mens se nood uniek is, beleef hulle die behoefte dat iemand na hierdie probleemversadigde storie moet luister. Keith & Whitaker (1988:440) stel dit soos volg: “The family’s past and future experience collapses into the present”. Alles stort in duie en die noodverhaal verblind hul visie en perspektief op die toekoms.

In hierdie hele proses moet daar ruimte geskep word om die hele noodstorie in soveel detail as moontlik te vertel. Dit gaan nou hier om die vertel van die verhaal (“storytelling”) dit gaan nou oor die wát en nie om die wáárom nie. Daar moet genoeg tyd spandeer word sodat die hele storie vertel kan word voordat daar geïnterpreteer word. Sirkulêre vrae kan baie sinvol aangewend word in die mediasiesessie om sodoende die medenavorser/gespreksgenoot aan te moedig om die verhaal van nood te vertel. Sirkulêre vrae help die navorser/pastor om die gesprek sinvol aan die gang te hou en dit vra na interaksie tussen mense. Müller (1998:76) sê dat daar volgens Hoffmann ‘n hele paar voordele verbonde is aan sirkulêre vrae:

- Dit laat mense tot stilstand kom en nadink oor wat gebeur, eerder as om stereotiep te veroordeel.
  - Dit sny binne-in konflikte in, nie alleen tussen gesinslede nie, maar ook tussen gespreksgenote en die terapeut.
  - Dit het meer “difference thinking” tot gevolg. Dit kan die insig bring dat ‘n klein verskuiwing in die manier van interaksie ‘n verskil kan maak.
- **Die verledeverhaal** – Hier gaan dit verder as die noodverhaal. Die verledeverhaal help gewoonlik om lig op die nood te werp en sodoende die nood te verlig. Daar moet erns gemaak word met die verledeverhaal want dit is die roumateriaal wat hier op die tafel geplaas word en daarom is dit noodsaaklik dat daar van “storymaking” gebruik gemaak word. Dit kan egter nie plaasvind sonder dat die verlede eers deeglik vertel is nie. ‘n Mens kan alleen verstaan hoe jou eie klein geskiedenis inpas en deel is van die Groot Geskiedenis (Heilsgeskiedenis) as albei, die klein verhaal en die Groot Verhaal, eers goed vertel is (Müller 1998:77). Die verlede word nie hier teruggeroep of herroep nie, maar ‘n herbelewenis daarvan word nou voorop gestel. ‘n Toekomsstorie moet later uit die herinnering van die verlede

gekonstrueer word. Sodoende word die verlede die boumateriaal in die verbeelding van die toekoms en in stories van hoop.

Müller (1998:78-92) noem 'n aantal metodes wat as boumateriaal gebruik kan word in die terapeutiese/navorsingsproses:

- **'n Verhaal uit jou kinderdae** kan sinvol benut word aangesien dit teruggryp na die verlede en weereens fokus op die situasie hier en nou. Die verhaal kan opgebou word uit insidente wat 'n soort krisis was wat 'n postiewe of negatiewe afloop gehad het, simbole soos foto's, kledingstukke, juwele, boeke ensovoorts, kan sinvol gebruik word om die proses in te kleur.
- **Grafiese voorstellings** kan gebruik word om die verledeverhaal te laat ontvou. Müller (1998:79-86) identifiseer drie metodes wat sinvol gebruik kan word om die verledeverhale sinvol te belig: die genogram, lewenslyne en die ekokaart.
- **Die toekomsgram en die toekomskaart** is tegnieke wat Gouws (2002:135) ontwikkel het. Die medenavorser/reisgenoot word dan gevra om 'n genogram of ekokaart vyf of tien jaar van die huidige datum af op te stel, deur dit te verbeel. Die inligting kan dan sinvol ingetrek word in die gesprek en so meehelp met strategiese beplanning rondom sekere sake.
- **Herformulering** speel ook 'n belangrike rol om die gesin se perspektief te verander indien die realiteitsperspektief verander het. Van der Westhuizen (1994:104) haal vir Watzlawick, Weakland en Fisch soos volg aan: "to change the conceptual and/or emotional setting or viewpoint in relation to which a situation is experienced and to place it in another frame which fits the act of the same concrete situation well or even better, and thereby changes its entire meaning".

Emosies wat bydra tot die seer en trauma van die egskeiding, word ge-herformuleer en dit help gesinslede om in 'n ander konteks op te tree. Met behulp van

herformulering word die emosies van die gesinslede op die tafel geplaas, geweeg, geëvalueer en op 'n positiewe manier hanteer.

- **Die verduisterde toekomsverhaal** - Volgens Müller (1995:87) is die toekomsverhaal nie eksplisiet nie, maar funksioneer dit implisiet. Die verledeverhaal wat vertel is, bied ruimte vir menslike interpretasies. Dit is asof die toekomsverhaal soos 'n embrio in die baarmoeder lê. Die verledeverhaal bied dus die grondslag van waaruit 'n toekomsverhaal gekonstrueer moet word. Müller (1998:91-92) stel dit soos volg: “Terwyl die lewensproses vorentoe beweeg, word ons nie lastig geval met die vraag na die sin van alles nie, maar wanneer die pad geblokkeer lyk, kan 'n mens die vrae nie meer ontwyk nie. So gesien, is die versteurde toekomspektief die primêre motivering vir betekenisvolle verandering”.
- **Die hervertelde verledeverhaal** - Daar moet voortdurend sirkulêr met die verlede en toekoms omgegaan word. Die positiewe herformulering wat reeds plaasgevind het, help dat die geskeides en hul afhanklikes se identiteit versterk word. Tydens die mediasiesessies word hul verhale vertel en betekenis word daaraan toegeken asook interpretasie van die betekenis vind plaas. Die verhaal word sodoende geherformuleer deurdat hulle self en andere nuwe betekenis daaraan toeken. Estés (1992:59-60) noem twee begrippe wat kan help in hierdie hele proses naamlik “backtracking” en “looping”. Sy omskryf dit soos volg: “backtracking and looping is when an animal dives under the ground to escape and pops up behind the predators back”. Wanneer die verledeverhaal vertel word, word daar gewoonlik van “backtracking” gebruik gemaak. Om van “looping” gebruik te maak, is om jou agtervolger te ontduik en agter sy rug te begin om hom te volg. Dit is dus om jouself te agtervolg deur op jou eie spore terug te loop om sodoende jou reaksies/emosies en/of omstandighede van nuuts af te probeer verstaan. Met “looping” gaan dit dus oor die proses wat saamhang met herformulering.

- **Die verbeelde toekomsverhaal** - Dit is duidelik uit bogenoemde dat dit wat in die verlede ervaar was en ook dit wat nou ervaar word, geprojekteerde toekomsbeelde word. Stories van hoop ontwikkel ook hieruit omdat die toekoms die bron van hierdie storie word. Indien ons die klein stories formuleer oor wat moontlik kan gebeur en dit herformuleer aan die hand van 'n hergeformuleerde verlede, kan ons op die toekoms fokus. “Die gekonstrueerde verhale dien as padkaart op hierdie reis” (Müller 1998:99). So kan daar sinvol op die lewensreis voortgegaan word deur te fokus op die eindbestemming wat al deel van die verlede en hede is. Verbeelding asook die ontwikkeling van stories van hoop speel 'n belangrike en deurslaggewende rol in die hele proses. Verskeie metafore kan gebruik word want dit rig 'n appél op die verbeelding van die geskeides en almal wat daarby betrokke is.

4.5.4 Tegnieke in die rekonstruksie (fasilitering) van 'n toekomsverhaal

Verskillende tegnieke kan sinvol aangewend word binne die narratiewe paradigma in die proses van die rekonstruksie van 'n toekomsverhaal:

- **Rituele** - In die rekonstruksie van die toekomsverhaal is dit baie belangrik om te onderskei tussen dit wat verander moet word en dit wat dieselfde bly. Volgens Van der Westhuizen (1993:19) is rituele 'n handige instrument waarmee gesinne gehelp kan word om hul waardes en tradisies uit te druk en om rigiede gedragspatrone te verbreek. Vyf sentrale begrippe word uit verskillende definisies van rituele onderskei (Müller 1996:2-3):
  - **Simboliese handeling** waar woorde en daede bepalend is
  - Dit gaan om **kommunikasie**, naamlik simboliese kommunikatiewe handeling
  - Kommunikasie word beskou as die **gee van antwoorde** op spesifieke gebeure
  - Die **handeling** is formeel en gestruktureerd
  - Gewoonlik is daar 'n **religieuse** element betrokke.

Müller (1996:3) definieer 'n ritueel soos volg:

“...’n Simboliese, formeel gestruktureerde, en dikwels godsdienstige kommunikatiewe handeling, waardeur 'n enkeling en/of gemeenskap 'n antwoord gee op 'n bepaalde gebeurtenis”.

Voorbeelde van rituele is onder meer die skryf van 'n brief as moontlike uiting van emosies of 'n pret-ervaring saam met een van die ouers voor/tydens/na die egskeiding.

- **Verbeelding van 'n wonderwerk** - Om iets te verbeel of baie positief daaraan te dink, is baie algemeen by ons as mense. Met behulp van verbeelding is dit moontlik om met nuwe oë na die toekoms te kyk. Deur sinvolle vrae te vra wat 'n aanspraak maak op die persoon se verbeelding kan daar sinvol oor die toekoms gedink word. Vrae soos “as jou ouers nie sou skei nie ..... Hoe sou dit jou lewe verander het? Hoe sou jy voel indien jy geen probleme op die oomblik sou hê nie?” Om 'n goeie verhaal te verbeel wat uit goeie dinge bestaan kan 'n baie positiewe uitwerking op die persoon/persone hê. “In hierdie identifikasieproses speel fantasiebeelde en drome 'n groot rol” (Louw 1984:131).
- **“As if” (Veronderstel) gesprekke** - Met hierdie tipe gesprekke word daar gepoog om verby die huidige realiteit te kyk en dan te veronderstel dat sekere gebeure moontlik kan plaasvind. Dit kom veral handig te pas as 'n instrument om 'n nuwe toekomsverhaal te verbeel. Die pastor/navorsers word in staat gestel om saam met die medenavorsers/reisgenoot 'n nuwe toekomsverhaal te skep wat op feite sowel as verbeelding gegrond is (Lester 1995:146).
- **Kreditering/erkenning** - Kreditering, ooreenstemming en saamstem is nie noodwendig sinonieme nie. Gedrag word nie noodwendig goedgekeur indien daar krediet gegee word nie. “... But it has the ethical force to mitigate disagreement, demistify motive and disharm conflict” (Krasner & Joyce 1995:217). Gesinspatrone word verbreek in die egskeidingsituasie, en alle partye moet leer en gehelp word om krediet te gee aan mekaar vir die positiewe bydrae wat wel gemaak is in almal se lewens. Meervoudige partydigheid kan in dié geval sinvol benut word.

- **Vryspraak** - Vryspraak en vergifnis is nie sinonieme nie en moet daarom van mekaar onderskei word: "...forgiveness retains the assumption of guilt and tends the forgiver's generosity to the person who has injured her or him" (Boszormenyi-Nagy 1986:416). Volgens Krasner en Joyce (1995:219) kan vryspraak as volg omskryf word: "... a choice and a process of lifting the load of culpability off the shoulders of a given person, whom heretofore we may have blamed. It is an effort to develop more ethical imagination for a "victimizer's" context, more realistic premissis from which to rework stagnation, and more inclusive criteria for longterm healing". Vryspraak kan dus alleen plaasvind indien die onregverdigheede van die verlede verstaan word. Al die persone in die egskeidingsituasie kan mekaar eers vryspreek indien daar verstaan word dat daar waarskynlik onregverdigheede tussen hulle plaasgevind het.
- **Skryf van briewe** - Morgan (2000:104) maak gebruik van briewe en dit help "people to stay connected to the emerging alternative story that is co-authored in narrative meetings". Deur middel van briewe, wat as selfnarratiewe gebruik word, kan 'n groter prentjie van die verhaal beter ontgin en verstaan word. Die briewe dien ook as ekstra en 'n fynere inkleding van die navorsers se eie prentjie. Teen dié agtergrond kan nuwe diskoerse geïdentifiseer word. Dit kan meewerk om stories van hoop te laat verrys.

Dit is baie belangrik in die terapeutiese/pastorale proses dat mense se belewenisse van hulself as betekenisvolle en waardevolle wesens nie ondermyn moet word nie, maar wel uitgelig en bevestig moet word. Stott (1994:16) toon aan dat dit 'n inherente deel van die Christendom is dat die individuele waarde van mense verstaan en hoog geag word. Dit is dus belangrik dat daar in die toekomsverhaal juis moeite gedoen word met al die betrokkenes om hul belewenisse van hulself as betekenisvolle en waardevolle wesens gereeld te bevestig.

Uit bogenoemde is dit duidelik dat die pastoraat van narratiewe betrokkenheid 'n baie sinvolle manier is, en gaan ek in die volgende hoofstuk meer in detail daarna kyk. Detail

aandag sal ook gegee word aan die ABDCE - skryf formule wat ontwikkel is om sinvolle narratief-gebaseerde navorsing te doen.